

AZ IRODALOM SAJÁTOS NEMZETI JELLEGÉRŐL

Sztálin elvtárs rámutat arra, hogy „minden nemzetnek... megvan a maga minőségi sajátossága, jellegzetessége, amely csak ennek a nemzetnek tulajdona és amellyel más nemzet nem rendelkezik. Ezekkel a sajátságokkal járul hozzá minden egyes nemzet a világ kultúrájának közös kincsesládájához, ezekkel egészíti ki, ezekkel gyarapítja azt“.

A nemzet minőségi sajátosságai, a nemzet jellege legszembetűnőbben szellemi arculatában mutatkozik meg, pszichikus jegyeinek összességében, amely „a nemzeti kultúra sajátos vonásának egészében nyilvánul meg“.

Osztálytársadalomban a nemzeti jelleg és az osztályjelleg felbonthatatlanul összekapcsolódnak. Éppen ezért a nemzeti sajátosságok közül ki kell emelni azt, ami haladó, ami növekszik és fejlődik, ami előrevisz és a jövőbe mutat, ami a nemzetnek — vagyis a többségnek, a dolgozó rétegeknek, az anyagi javak termelőinek — létérdekeihez kapcsolódik. El kell különítenünk a „nemzeti gondolatot“ azoktól a nemzeti „előítéletektől“, amelyek a kizsákmányolók szűk, kapzsi érdekeihez fűződnek, vagy a kizsákmányolt néptömeg súlyos életkörülményeiből fakadnak, mint pl. a jobbágyok elnyomása a cári Oroszországban s ennek következtében a nép elmaradottsága. A nemzeti „gondolatban“ és nem a nemzeti „előítéletekben“ rejlenek azok az igazi értékek, amelyekkel egy nemzet a világ kultúrájának közös kincsesládáját gyarapítja.

Minél inkább élenjáró, történetileg minél haladóbb bizonyos osztály vagy társadalmi réteg, annál inkább válik adott történeti pillanatban a nemzeti „gondolat“, az igazi nemzeti sajátosságok hordozójává.

Az orosz nép történetének egyik legsúlyosabb, legválságosabb órájában, mikor az országot komoly veszély fenyegette, s a hitleri hordák Moszkva felé törtek, Sztálin elvtárs erőteljesen hangsúlyozta, hogy az orosz nemzet nagy és hatalmas: „Plehanov és Lenin, Belinszkij és Csernisevszkij. Puskin és Tolsztoj, Glinka és Csajkovszkij, Gorkij és Csehov, Szeccsenov és Pavlov, Repin és Szurikov, Szuvorov és Kutuzov nemzete!“¹ E felsorolásban, mint látjuk, az orosz irodalom képviselői előkelő helyet foglalnak el.

Minél inkább nemzeti — e szó igaz értelmében — valamely író, minél mélyebben és művészibben fejezi ki nemzetének sajátos jellegét, annál inkább kiegészíti és gyarapítja művével a világ kulturális kincsét, annál nagyobb a jelentősége világviszonylatban. Ez magyarázza meg oly zseniális írók világméretű jelentőségét, mint Homeros, Dante, Cervantes, Shakespeare, Molière, Goethe, vagy Puskin, Lev Tolsztoj, Maxim Gorkij.

Az irodalomtörténésznek, a kritikusnak egyik fontos feladata az, hogy kifejtse és kimutassa az irodalmi alkotások sajátos nemzeti jellegét. Ennek módszere pedig: az irodalmi jelenséget azzal a nemzeti talajjal közvetlenül egybekapcsolva kell vizsgálni, amelyből származik; azokkal a nemzeti-történeti sajátosságokkal (társadalmi erők megoszlása, osztályharc stb.), valamint nemzeti, kulturális és irodalmi tradíciókkal összefüggően, amelyek a szóbanforgó népet az adott korszakban jellemzik.

Az irodalom sajátos nemzeti jellegét az orosz történelem sajátossága határozza meg. Az európai országokkal ellentétben a burzsoázia Oroszország-

¹ Sztálin, A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról, Szikra, 1949. 26. l.

ban még olyan szűk értelemben sem volt a forradalmi szellem hordozója, mint a francia burzsoázia a XVIII. sz. polgári forradalmában. Ugyanakkor a nemzet többségét a legembertelenebb és legkegyetlenebb földesúri elnyomás sanyargatta. Ez hozta létre az orosz szabadságmozgalomnak sajátos, a nyugati mozgalmaknál demokratikusabb formáját. A feudalizmus megszüntetéséért, az új társadalmi viszonyokért folyó küzdelem első harcossai Radiscev és a nemesi forradalmi-dekabristák voltak. „Politikai szabadságunk a parasztság felszabadításától elválaszthatatlan” — így fogalmazta meg ezt a gondolatot, egyértelműen és pontosan, a XVIII. sz. orosz történelmére vonatkozó feljegyzéseiben a fiatal Puskin, akinek költészetében a legerőteljesebben jut kifejezésre a dekabrista ideológia. Még határozottabban demokratikus jelleget öltött az orosz felszabadító mozgalom második, forradalmi-demokratikus szakaszában, amely következetesen hirdette a parasztforradalom eszméjét és jelszavát. Az orosz polgárság a XIX. sz. végén, a XX. sz. elején megkísérelte, hogy előre törjön és történelmi szerepet játsszon. Ekkor azonban már késő volt. A világ leghaladóbb és legforradalmibb proletariátusa már kialakult és a nép egészének felszabadításáért vívott harc élére állt.

Az orosz történelem sajátos jellege meghatározta az orosz irodalom sajátos jellegét is. Csernisevszkij világosan kimutatta az orosz irodalomnak egyik sajátos vonásaként, hogy erőteljesen kifejeződik benne a hazafiasság, „a haza javának szenvedélyes, határtalan akarása”, „a közös ügy szolgálata”.

Az új orosz irodalom — a Nagy Péter utáni irodalmi korszak — minden haladó képviselőjének irodalmi munkásságát az izzó hazaszeretet irányította: állandó törekvés arra, hogy a „közjót”, a „társadalom érdekét” szolgálják, s ezt egyben az első állampolgári kötelességnek tekintették. A haladó orosz íróknál ez a törekvés összefonódott a nép elnyomott többsége, a parasztság iránti együttérzéssel és a feudális földesurak kíméletlen leleplezésével.

Ki kell térnünk természetesen azokra a történeti feltételekre és osztályviszonyokra, amelyek között a XVIII. századi orosz irodalom fejlődött. A XVIII. század orosz irodalmának hazafiasságát egyáltalában nem tekinthetjük egységes áramlatnak. A — Radiscev szavai szerint — „népi környezetből” származó Lomonoszov hazafiasságát a nemzet egészének szolgálata hatotta át. Ez a magasrendű, önzetlen patriotizmus élesen elkülönül Szumarokov nemesi hazafiasságától, amelyben az ország sorsa elválaszthatatlanul összefonódott a földbirtokos osztály sorsával. Karamzin szentimentális-konzervatív földesúri hazafiasságával erőteljesen szembenállt Radiscev forradalmi hazafiassága. Anélkül, hogy ezekről a különbségekről és korlátokról megfeleledkeznénk, kiemelhetjük a már jelzett vonásokat: a hazafiasságot, az állampolgári beállítottságot, a humanizmust, legtöbbször az éles szatirikus jelleget, a demokratizmus és népiesség mindinkább fejlődő elemeit. E néhány tipikus jegy, e néhány sajátosság határozta meg az orosz irodalom már akkor kialakuló és fejlődő nemzeti jellegét.

A XVIII. század haladó orosz irodalmának ezek a jellemző vonásai és törekvései jelentékeny fejlődésen mennek át, minőségileg magasabb fokra emelkednek, Radiscevnek a forradalmi Oroszország első képviselőjének és harcossának irodalmi munkásságában.

A Gyemján Bednijhez intézett levél legutóbb közzétett részleteiben Sztálin elvtárs a következőket írja: „Minden ország forradalmi munkásságának vezetői nagy érdeklődéssel tanulmányozzák Oroszország munkássztyálynak rendkívül tanulságos történetét, multját, Oroszország multját, mert tudják, hogy a reakció Oroszországon kívül volt egy forradalmi Oroszország is, a Radiscevek és Csernisevszkijek, Zseljabovok és Uljanovok, Halturinok és Alexejevok Oroszországa.”

Radiscev „Utazás Pétervárról Moszkvába” c. műve mintegy a haladó orosz irodalom egész további fejlődésének hősi előhangja.

A Radiscev utáni irodalom kétségtelenül szerves kapcsolatban van a forradalmi mozgalom fejlődésével. Elegendő három nevet, az orosz irodalom

három nagy viharadarának nevét megemlíteni: Puskin, Nyekraszovot, Maxim Gorkijt. Munkásságuk alapjaiban kapcsolódik, közvetlenül és a legszorosabban, az orosz szabadságmozgalom Lenin által megjelölt három főbb fejlődési szakaszának, az orosz forradalomban fellépő három nemzedéknek, három osztálynak egyikéhez. Az orosz klasszikus irodalom nagy képviselőinek alkotásaiban, ha valóban nagy művészek voltak — Leninnek Lev Tolsztojról mondott szavai szerint — szükségszerűen visszatükröződik a fejlődő és mind szélesebben demokratikus jelleget öltő orosz forradalmi mozgalom legalább néhány lényeges vonása.

„A mi irodalmunk — jegyezte meg találóan Belinszkij — ... mindig arra törekedett, hogy eredeti, népies, ne szónokias, hanem természetes, *naturális* legyen. Mindenkor jelentékeny sikerek koronázták e törekvést, amely irodalmunk történetének értelme és lelke.“

Puskin művében — „a valóság költészetében“ — nemcsak az orosz nemzeti jelleg bizonyos elemei jelentek meg, mint elődeinél, hanem az orosz irodalom minőségi sajátossága, nemzeti jellege a maga teljességében.

Nagy nemzeti írónk és gondolkodónk felvetette és kifejezte korának legélesebb és egyben legmélyebben gyökerező irodalmi és politikai kérdéseit, amelyek sok esetben messze előremutató jelentőségűek voltak; ilyen kérdések az önkényuralom és a nép („Borisz Godunov“), a haladó nemesi értelmiség elszigeteltsége, ijesztő eltávolodása a néptől („Cigányok“, „Jevgenyij Anyegin“), az egyéniség és az állam („A rézlovas“), s végül különösképpen az a probléma, amely nemcsak Puskin korában, hanem azután is hosszú ideig, mint Sztálin elvtárs mondja, Oroszország politikai életének teengelye maradt: a jobbagység felszabadítása, az agrárkérdés, a parasztság kérdése, amely Puskin alkotó munkásságának minden szakaszában foglalkoztatta az ifjúkori „Falú“ című munkájától egészen a „Gorjuhino falu története“, „Dubrovskij“, a „Jelenetek a lovagkorból“, „A kapitány leánya“ című művekig.

Mélységesen nemzeti maradt Puskin azokban a műveiben is — s mint tudjuk, sok ilyen munkája van — amelyekben a legkülönbözőbb „világ-részekbe“ vezetí olvasóit és különböző korok és népek életét ábrázolja. Már Belinszkijt is megragadta Puskin művészi látókörének e „világot átfogó“ jellege, az a páratlan képessége, hogy „egyaránt otthonosan mozog az életnek számos és legellentétebb szférájában“. De ezzel nemcsak hogy nem halványította el műveinek nemzeti színezetét, hanem, éppen megfordítva, feltárta az orosz jellem gazdagságát és szélességét. Puskin az orosz ember szemével vizsgálja és az orosz ember szívével érzi a „környező világot“, amelyet oly csodálatraméltó hitelességgel ábrázol műveiben.

A szép nemzeti-esztétikai normája, nemzeti-orosz eszménye, amelyet Puskin megalkotott, szintén egybefonódik Puskin művének demokratikus jellegével, mélységesen realista irányával. Puskin nem a nemzet egytizedének szánta műveit, hanem az egész nép kilentizedének, és arra törekedett, hogy munkái széles körben legyenek érthetők, hatékonyak. Ezt úgy érte el, hogy a legmagasabb művésziességet — a nyelv tisztaságát és pontosságát, a vers csengő zeneiségét, a szerkezet szép arányait és szilárd építményét — egyesítette a legteljesebb közvetlenséggel, természetességgel, művészi egyszerűséggel. Ebben rejlik az az esztétikai stíluselv, amelyet Puskin az őt követő orosz klasszikus irodalomra hagyományozott. Puskin örökségül hagyta az orosz irodalomra alkotó bátorságát és alkotó szabadságát, azt az elvét, hogy az élet hiteles ábrázolásának jegyében lemondjon minden irodalmi kötöttségről, minden irodalmi szektaszertűségről, a megmerevedett műfaji és stílus-formákról; örökül hagyta a stílus felszínes szépsége, keresettsége és modorossága elleni harcot. A puskini tradíció valóban az orosz irodalom művészi hagyományává vált.

Puskin megszilárdította az orosz nemzeti nyelv szerkezetét, nyelvtani felépítését, alapvető szókincsét, a modern orosz nyelv alapjait. Puskin, a nagy nemzeti költő, úgy képviseli művészetében a nemzeti sajátosságot minden ele-

mét, mint őt megelőzően senki, és éppen ezzel vált az orosz klasszikus irodalomban „minden kezdet kezdetévé“.

A Puskin utáni orosz klasszikus irodalom a mindinkább erősödő és élesedő osztályharc feltételei közt fejlődött: a haladó demokratikus, forradalmi tábor és a reakciós tábor harcai, sőt a haladó táboron belül kibontakozott különböző társadalmi irányok és áramlatok harcai közepette. Ez az oka annak, hogy az orosz klasszikus irodalom egyes képviselőinek művei eszmeileg oly tarkák és időnként élesen ellentmondóak. Az orosz irodalom nemzeti típusa azonban, az az érték, amellyel az orosz irodalom a világirodalmat gazdagította, az orosz kritikai realizmus volt; ez rántotta le a legigazabban, a legkíméletlenebbül a kizsákmányoló társadalom „minden és mindenfajta“ álarcát és egyben a leghaladóbb, legnemesebb, legemberibb volt minden nép alkotásai között. E jellegzetesen orosz realizmusnak alapjait Puskin vetette meg.

Az orosz nép a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének eredményeként szocialista nemzetté vált, arculata sok tekintetben lényegesen megváltozott. „Mi már nem azok az oroszok vagyunk, akik 1917-ig voltunk, Orosz-hon sem az már és a mi jellemünk sem ugyanaz. Megváltoztunk és felnőtünk azokkal a hatalmas változásokkal együtt, amelyek gyökeresen megváltoztatták országunk arculatát.“²

A nagy forradalmi hőstettnek, amelyet Oroszország munkásai és parasztjai 1917 októberében végrehajtottak, hatalmas nemzetközi jelentősége van. De az orosz munkások — hangsúlyozta Sztálin elvtárs Gyemján Bednijhez írt levelében — ugyanakkor, amikor „győzelemre vitték az Októberi Forradalmat, természetesen továbbra is oroszok maradtak“.

A világ leghaladóbb irodalma, az orosz szovjet irodalom is, az eredeti nemzeti jelleg teljes kifejtésével bontakozik ki, s ugyanakkor mind teljesebben alakul ki nemzetközi lényege és jelentősége. Az orosz szovjet irodalom alapjaiban megőrzi, fejleszti és gyarapítja a nemzeti jelleg leglényegesebb elemét: az orosz nemzeti nyelvet, Puskin nyelvét. Mind a szovjet szocialista társadalom életében, mind az azt visszatükröző irodalomban csodálatosan kibontakoznak az orosz nemzeti jelleg legszebb vonásai.

Sztálin elvtárs az orosz nép tiszteletére tartott történelmi jelentőségű pohárköszöntőjében a következőket mondta: „Nemcsak azért emelem poharam az orosz nép egészségére, mert vezető nép, hanem azért is, mert világos eszű, szilárd jellemű és türelmes.“³

Ezek a vonások az idegen hódítókkal vívott sok évszázados harcban alakultak ki, s már hosszú idő óta jellemzőek az orosz népre: arra a nemzetre, amely olyan lángelméket adott a világnak, mint Lomonoszov, Puskin, Csernisevszkij, s mint Lenin.

Az orosz szocialista nemzetben ragyogóan kibontakozik az ész világsága, a jellem szilárdsága, a türelem, s mindez visszatükröződik íróinknak, a fáradhatatlanul dolgozó és alkotó szovjet emberekről írt könyveiben: a szovjet irodalomnak oly jelentékeny alkotásaiban, mint A. Fagyeev „Ifjú Gárda“, N. Osztrovszkij „Az acélt megedzik“, vagy B. Polevoj „Egy igaz ember“ c. műve.

A realizmus a szovjet irodalomnak vezető és egyben sajátos formája, de országunk arculata bámulatos átalakulásának megfelelően, a kommunizmust győzelmesen építő népünk új szocialista életkörülményeinek megfelelően az orosz irodalomnak ez a mélységesen nemzeti formája minőségileg magasabb fokra emelkedik, megtelik szocialista tartalommal, átalakul szocialista realizmussá.

A szocialista nemzetek életkörülményei között a mult nagy íróinak, az orosz irodalom nemzeti jellegét hordozó íróknak alkotásai valóban az egész néphez és minden néphez szóló jelentőségre emelkednek.

² A. A. Zsdanov: A művészet és filozófia kérdéseiről, Szikra, 1949, 130. l.

³ Sztálin, a Szovjetunió Nagy Honvédó Háborújáról, Szikra, 1949, 189. l.